

השמיטה כמפגישה עם התורה כולה

ראש הישיבה הרב חיים דרוקמן שליט"א

"וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר" (ויקרא כ"ה, א'). מביא רש"י מדברי הספרא: "מה ענין שמיטה אצל הר סיני? והלא כל המצוות נאמרו מסיני! אלא, מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני אף כולם נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני".

על הענין הזה, של "שמיטה - כללותיה ודקדוקיה", אומר הרמב"ם (בהקדמתו למשנה): "אנו מוצאים בתורה שבכתב צווי כללי, ופרוטו בא בתורה שבע"פ. במצוות שמיטה אנו שומעים גם את כלל המצווה וגם את פרטיה בתורה שבכתב. מסביר ה"תורה תמימה" (ויקרא כ"ה, א', אות א'): בפרשת משפטים אמרה התורה - "ושש שנים תזרע שדך ואספת את תבואתה. והשביעית תשמטנה ונטשתה" (שמות כ"ג י"א). זה כיוון כללי מאד. מה תעשה בשמיטה? תשמטנה. זה בעצם פרוש המילה "שמיטה": בשביעית - תשמטנה, תעזוב אותה, את ארצך, תשמטנה ונטשתה. ואילו בפרשת בהר פרטה התורה את המלאכות האסורות בשמיטה. כאן הוסיפה את פרטי המצווה. ומכאן נלמד לגבי כל המצוות כולן, שבעצם - לא רק כלליהן נאמרו בסיני אלא גם פרטיהן. הכל נאמר כבר למשה מסיני למרות שהתורה לא ציינה זאת בפרוש, והפגישה אותנו עם פרטי המצוות רק בתורה שבע"פ.

אותו עקרון מופיע בדברי הטור, באופן פשוט יותר. על פי הסברו של הטור (בפרושו לראש פרשת בהר) אין צורך ללמוד מפרשת משפטים, בפרשת בהר עצמה מופיע גם כלל המצווה וגם פרטיה. בפרשת בהר אומרת התורה תחילה - "כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה", זהו צווי כללי מאד. ומה פרוש "ושבתה הארץ שבת לה"? בהמשך מופיעים פרטי המצווה. בהמשך

מתפרטות המלאכות האסורות בשנת שמיטה. והוא הדין לגבי יתר המצוות: בכולן נאמרו גם כלל המצוה וגם פרטיה - כבר בסניני. יוצא, אפוא, מדברי הספרא שמצוות שמיטה נלקחה כדוגמא לכל התורה כולה. בה בחרה התורה על מנת להדגיש את העיקרון של "כללותיה ופרטיה - מסניני". אם כך, בעצם, חוזרת קושית הספרא למקומה: "מה ענין שמיטה אצל הר סיני"?! אם התשובה היא ששמיטה נבחרה לדוגמא - נשאלת מיד השאלה - מדוע דוק שמיטה? מה ענין שמיטה, דווקא, אצל הר סיני? באותה מידה יכולה היתה התורה לקחת כדוגמא כל מצוה אחרת מתוך התרי"ג. מה אפוא ענין שמיטה אצל הר סיני?

מובן, שבחירת שמיטה כדוגמא אינה מקרית. אם שמיטה היא זו שנבחרה להיות דגם למצוות כולן, ברור שיש בכוחה להיות דוגמא לכל התורה כולה. ובאמת, שמיטה מדגימה לנו את ענינה של כל התורה כולה. אין רק דוגמא שממנה אתה למד משהו לגבי המצוות האחרות, אלא שמיטה מפגישה אותנו באמת עם כל התורה כולה.

על עם ישראל נאמר (דברים י"ד, ב'): "כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך". זהו היעוד של עם ישראל: עם שחי בארצו, כעם ריבוני, ועוסק בקדושה ובטהרה בכל תחומי החיים. עם שלם - לא קומץ מיוחסים, לאו דוקא יחידי סגולה, אלא עם שלם, המורכב מכל השכבות האנושיות, הכולל את כל הרבדים האנושיים; והעם הזה איננו מרחף בעננים אלא הוא עוסק בכל תחומי החיים, וכל זה בקדושה ובטהרה. "כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך". זהו יחודו של עם ישראל. (עיין "למהלך האידאות בישראל", ראש פרק ב'). יחידי סגולה בודדים מוכרים גם בכל האומות כולן. ישנם חסידי אומות העולם, אנשים שרוחם נאצלה באופן מיוחד, אבל יעודו של עם ישראל הוא להיות עם שלם. כך רצה הקב"ה, שעם ישראל יופיע בעולם דוקא כעם, ולא כקומץ בודדים, יחידי סגולה שמסתובבים בכל העולם, ומפיצים אור לגויים. מבחינה מסוימת, מצד מה, אפשר לאמר - "ככל הגויים בית-ישראל". ישראל צריכים להופיע בעולם כעם שמתמודד עם כל הבעיות של עם שעוסק בכל תחומי החיים של עם נורמלי. מלאכים אינם צריכים להתמודד עם שום

דבר. אבל לבני אדם בעולם הזה, יש התמודדויות. מבחינה זאת היינו אומרים - "ככל הגויים בית-ישראל". אבל מאידך גיסא - ודאי לא ככל הגויים בית-ישראל. צריך להתמודד עם כל הבעיות של עם, אבל בקדושה ובטהרה, מתוך אספקלריה של קודש. כל החיים מוארים באור אלוהי, באור האידאה האלוהית המוחלטת. זהו האידיאל של עם ישראל. עד כדי כך, שנעיז לומר שעם ישראל צריך להוריד את השמים לארץ ולהרים את הארץ לשמים. כמימרתו של הרבי מקוצק - "השמים שמים לה", והארץ נתן לבני אדם - לעשות ממנה שמים!" : "שמים" - זה חזון, "ארץ" - זו המציאות. האידיאל של עם ישראל הוא שהחזון יתממש במציאות, או שהמציאות תהיה מוארת באור של חזון, שהמציאות כולה תכוון ותודרך ע"י החזון. זה האידיאל של עם ישראל. אבל האידיאל הזה אינו פשוט, כלל וכלל לא פשוט. בדרך למימוש נתקלים בבעיות, ועל שתיים מהן אני רוצה לעמוד.

הבעיה הראשונה היא המרחק, המרחק הטבעי שקיים בין חזון למציאות. אם אמרנו שהחזון הוא השמים והמציאות היא הארץ - יש לאחד שמים וארץ, אבל צריך לדעת שיש מרחק עצום בין שמים לארץ. יש תאור בירושלמי (ברכות פ"ט ה"א) על המרחק בין שמים לארץ: "מהארץ ועד לרקיע - מהלך חמש מאות שנה, ומרקיע לרקיע - מהלך חמש מאות שנה, ועוביו של רקיע - חמש מאות שנה וכן לכל רקיע ורקיע". אם נספור עד שבעה רקיעים נגיע לכמה אלפי שנה. התאור הזה ודאי בא להצביע על המרחק העצום בין ארץ ושמים, בין חזון ומציאות. כולנו מכירים מציאויות, שאדם הולך עם רעיון גדול, אבל כשהוא בא להגשים אותו במציאות - הרעיון הגדול הולך לאיבוד במהלך ההגשמה. ישנן דוגמאות רבות של מסגרות, שקמו תחת דגל נשא ונשגב, ששאפו אל הטוב הבלתי מוגבל - אבל במציאות - התמקדו והתגמדו סביב נקודה קטנה, וראו בה את חזות הטוב כולו. כל זה - בגלל המרחק האובייקטיבי הקיים בין הכוח ובין הפועל.

אבל מעבר לבעית המרחק - ישנן גם הפרעות בדרך אל ההגשמה. בחזון יש חסד ורחמים וטוב ומה לא, ובעולם שלנו, אורבת תמיד סכנה של התגברות הצדדים החומריים, שמפריעים להגשמת החזון

הנעלה. תוך כדי מרוצת החיים ומלחמת החיים, מתגברים צדדים שונים שהם מנוגדים לאידיאל של טוב, של חסד, של רחמים. הרי אפוא שהקב"ה הוריד אותנו לעולם, העמיד אותנו בפני אתגר גדול, ויש חשש שלא נעמוד בו. אז חסד עשה אתנו הקב"ה שנתן לנו שבת בכל שבוע, והשמיטה אחת לשבע שנים, שכל ענינם הוא בעצם הפסקת המרוץ. כשאדם נמצא בתוך המרוץ - אין לו פנאי להתבונן בדברים. הפסקת המרוץ - מגמתה היא, בעצם, מפגש מחודש עם החזון, ליבוי החזון, העמדת החזון לנגד העיניים, כדי שמכוחו של החזון, ימשך המרוץ. ממש כמו שבמהלך נסיעה, יש צורך לעצור לתדלוק, בלי דלק אי אפשר להמשיך ולנסוע. פה מדובר במילוי המצברים - במטען של חזון, בדלק של אידיאל. אתה מעמיד מחדש את החזון לנגד עיניך, כדי שחיך יהיו מוארים מחדש באור החזון. זה ענינה של השבת אחת לשבוע, והשמיטה אחת לשבע שנים. (ע' בהקדמה ל"שבת הארץ"). השבת מביאה את האדם למצב, שלא יהפך עבד לעבודתו. זה, אגב, כל אחד מאיתנו יודע: יהא אדם בעל עיסוקים ככל שיהיה - באה שבת - הכל נפסק, יש משהו שהוא מעל לכל העיסוקים. לעומת זאת, אנשים שאין להם שבת, זה פשוט מעורר רחמים, מפני שבאמת - אלמלא שבת - הצדק איתם: אין זמן! יש כל-כך הרבה מה לעשות! איך אפשר? איך אפשר להספיק לעשות? אי אפשר! וזה בדיוק ענינה של השבת: יש משהו מעל לעיסוקים שלך, שלא תהיה עבד לעניני העולם הזה. שבת היא מעין עולם הבא, זה משהו מעולם עליון שיוורד לעולם שלנו; זוהי שבת. והשמיטה - זו מביאה לידי כך שלא תהפך מאדם - לאדמה, שלא תהפך לחומר, שלא יוצר מצב שבו הצדדים החומריים - הם הם שישלטו עליך, הם הם שיקבעו את מהלך חייך - כי אם הצד הרוחני, האידיאלי, הערכי; שזה יתגלה גם בחיי יום-יום, גם בחיים החומריים. והאמת היא שזה בעצם ענינה של כל התורה כולה, זוהי התכלית שלשמה ניתנה לנו התורה.

בסוגיא של מתן תורה מספרת הגמ' (שבת פ"ח: - פ"ט.) על שיחה משולשת בין הקב"ה, משה רבינו והמלאכים. "ואמר ר' יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה:

‘רבונו של עולם, מה לילוד אישה בינינו?’ אמר להם: ‘לקבל תורה בא’. אמרו לפניו: ‘חמודה גנוזה, שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו, ה’ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים?’ “ במילים אחרות – טוענים המלאכים – וכי איך אתה נותן את התורה לבשר ודם?!”

“אמר לו הקב"ה למשה: ‘החזר להם תשובה!’ אמר לפניו: ‘רבונו של עולם, מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם’. וכי מי יכול להתמודד עם מלאכים? “אמר לו: ‘אחוז בכסא כבודי, והחזר להם תשובה’... אמר לפניו: ‘רבונו של עולם, תורה שאתה נותן לי מה כתוב בה?’ ענה הקב"ה: ‘אנוכי ה’ אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים’. אמר להם – למלאכים – ‘למצרים ירדתם? לפרעה השתעבדתם? תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה?: ‘לא יהיה לך אלוהים אחרים’, בין עמים אתם שרויים שעובדיה עבודה זרה? שוב מה כתיב בה?: ‘זכור את יום השבת לקדשו’, כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכים שבות? שוב מה כתיב בה?: ‘לא תשא’, משא ומתן יש ביניכם? שוב מה כתיב בה?: ‘כבד את אביך ואת אמך’.

אב ואם יש לכם? שוב מה כתיב בה: ‘לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב’, קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם? מיד הודו לו לקב"ה, שנאמר: ‘ה’ אדונינו, מה אדיר שמך בכל הארץ’, ואילו ‘תנה הודך על השמים’ לא כתיב”.

מתוך הדברים הרבים שראוי לעמוד עליהם בענין זה נדגיש הפעם נקודה אחת, והיא: התורה ניתנה לעולם הזה, התורה ניתנה להתגשם במציאות שיש בה קנאה ויש בה שנאה ויש בה יצר הרע – ודווקא לשם כך ניתנה תורה, כדי שאנחנו בעולם הזה נתגבר על הדחפים והיצרים הנמוכים, שנחיה בדרך הישר, שנחיה חיים אידאליים – בעולם הזה. התורה כולה באה כדי להביא לידי כך, שאנחנו כאן נחיה חיים אידאליים, כפי שחז"ל אומרים גם במדרש (במדבר רבה י"ז ה'–ו'): “אור זרוע לצדיק” – זרע הקב"ה את התורה והמצוות ולא הניח דבר בעולמך שלא נתן בו מצווה לישראל”. יש כאן תאור איך בכל תחומי החיים נתן הקב"ה מצוות לישראל, ובהמשך נאמר: “משל לאחד מושלך להוד המית, הו"יט

הקברניט את החבל ואמר לו: תפוס חבל זה בידך ואל תניחהו, שאם תניחהו, אין לך חיים. כך אמר להם הקב"ה לישראל: כל זמן שאתם מדובקים במצוות 'ואתח הדבקים בה' אלוהיכם - חיים כולכם היום".

אנחנו שרויים פה בתוך יח של חומר, ישנה סכנה שנטבע, חלילה, ישנה בסכנה שנחנק, נתן לנו הקב"ה את חבל הנצח, חבל הערך, זה החבל האלוקי שקצהו בידנו-והוא מחיה אותנו. זוהי כל התורה כולה, אלו הן המצוות על כל צעד ושעל.

יתרה מזאת, מצוות השמיטה, או מערכת המצוות שבשמיטה, מפגישה אותנו עם כל התורה - לא רק במובן הכללי שבזכות ההפסקה של השמיטה יש פסק זמן לחשוב, להתבונן בתורה, להעמיד את האידיאל נגד העניינים. גם באופן ממשי יותר, השמיטה, על מערכת מצוותיה, מפגישה אותנו עם כל התורה כולה.

אנחנו מכירים בתורה שתי מערכות של מצוות: שבין אדם למקום ושבין אדם לחברו. כל המצוות כולן מתחלקות לשתי מערכות אלו. הדומות לשתי הזרועות שמגמתן לרומם את האדם, לחנך אותו, לקדש אותו. אם נרצה נוכל להבחין מתוך בין אדם למקום ובין אדם לחברו בא בין אדם לעצמו - להיות האדם כפי שהוא ראוי להיות, לעלות ולהתקדש ולחיות חיים אידיאליים.

המצוות הכלולות בשמיטה מבליטות לנו בעוצמה בלתי רגילה, את מערכת הערכים של התורה כולה. נזכיר שהשמיטה האידיאלית, זו שעליה ציוותה התורה, כוללת שמיטת קרקעות, שממנה מסתעפת הפקרת הכל - "והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, לך ולעבדך ולאמתך וגו'" (ויקרא כ"ה, ו') - הכל הפקר. והסתעפות נוספת - קדושת פירות שביעית. זוהי הקדושה המשולשת של שמיטת קרקעות. עוד כוללת השמיטה בשלמותה - שמיטת כספים; בתום השמיטה באה מצוות הקהל; ואחת לשבע שמיטות ישנו יובל. זוהי בעצם המסכת השלמה של השמיטה האידיאלית כפי שציוותה התורה.

נתבונן ונראה עד כמה אכן מפגישה אותנו מערכת המצוות הזו, בעוצמה מיוחדת - עם הערכים של כל התורה כולה. נתחיל קודם כל בבין אדם למקום. אומרת התורה: "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, שבת לד'" (ויקרא כ"ה, ד'). השמיטה היא שבת

לד'; כמו שהשבת היא שבת לד'. השבת כמו השמיטה, או השמיטה כמו השבת, מכריזה שישנו בורא לעולם. "כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ" (שמות כ', י"א). ישנו בורא לעולם וישנו אדון כל. הוא המצווה אותי לא לעבוד בשבת, והוא המצווה אותי לא לעבוד עבודות מסוימות בשמיטה. הוא מצווה אותי לא לעבוד - על כן אינני עובד; הוא המצווה אותי להפקיר הכל - ולכן הכל הפקר. יש אדון לכל, כפי שמבטא ספר החינוך (מצווה פ"ד): "ולכן ציווה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא האדמה בשנה זו, מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה, לא בכוחה ובסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה, וכשהוא חפץ הוא מצוה אליו להפקירם".

שמיטה מדגישה כי יש בורא לעולם, וכי הוא הבעלים האמיתיים על הכל. הוא אדון כל. כך אומרת הגמרא בפשטות (סנהדרין ל"ט.): "אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא". השמיטה מכריזה בקול גדול למי הארץ: "כי לי הארץ!" (ויקרא כ"ה כ"ג). הרי זו תחושה עמוקה ביותר שבין אדם למקום! נזכור עוד שתחושה זו מתעצמת ומתחדדת לאורך שנה תמימה. כדברי חז"ל (ויקרא רבה א' א'): "גיבורי כוח עושי דברו" (תהלים ק"ג, כ') במה הכתוב מדבר? בנוהג שבעולם אדם עושה מצווה ליום אחד, לשבת אחת, לחודש אחד; שמא לשאר ימות השנה?" בעצם מדגישים פה חז"ל היבט מוכר היטב מן המציאות. אם נדרש מאדם מאמץ - אפילו גדול אבל חד פעמי - הוא ממצה את כוחותיו ועושה אותו. קשה פי כמה לעשות מאמץ קטן יותר - ולהתמיד. והרי כאן נדרשת מאדם גבורה בלתי רגילה; הוא רואה את שדהו בלתי מעובדת, את כרמו בלתי מעובד, שנה שלימה, ושותק. יש לך גיבור גדול מזה?!

אנו יודעים מעצמנו - גם מתן צדקה דורש התגברות מסוימת, והנה כאן - רבוננו של עולם - אדם מסתכל בחלון ורואה שנכנסים אליו לשטח מדי יום ביומו זרים, ועושים שם כבתוך שלהם! וכי זה פשוט? זו היא גבורה מאין כמוה; לנהוג כך - כי כך ציוה הקב"ה, כי זה רצונו של רבוננו של עולם. זהו מפגש חזק מאוד עם בין אדם למקום בשנת שמיטה, והוא מלווה אותנו לאורך שש שנות

המעשה. זוהי טעינת מצברים בעוצמה רבה לקראת כברת דרך ארוכה, יומיומית.

יתרה מזאת, בשמיטה יש כדי לעורר אמונה גדולה בהשגחה אלוקית, בטחון עצום בקב"ה. זכורה לכולנו הבטחת התורה (ויקרא כ"ה, כ"א): "וכי תאמרו - מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו?! וציויתי את ברכתי לכם בשנה השישית, ועשתה את התבואה לשלוש השנים". שאל על כך אחד מגדולי המוסר: מה טיבה של הבטחה זו? וכי מתי ישאל אדם את השאלה הזאת? מן הסתם - בשמיטה. "וכי תאמר מה נאכל בשנה השביעית" - מתי? מגיעה שנת השמיטה, ואדם דואג מה יאכל בשנה זו? והרי התורה מבטיחה: "וציויתי את ברכתי בשנה השישית ועשת את התבואה לשלוש השנים!" והרי השנה השישית זה עתה חלפה ובה נתברך היבול לשלוש שנים! אם כן אין כבר שום שאלה. כעת כבר רואים בעין את ברכת השמיטה. אימתי איפוא תשאל השאלה הזאת?

אלא "וכי תאמר מה נאכל בשנה השביעית" השאלה הזו תשאל כבר בשנה הראשונה לשמיטה. צא וחשוב: הרי בעוד שבע שנים תחול שנת שמיטה. איזו בעיה! ישנה בעית שמיטה, צריך להתכונן לקראתה. אנחנו צריכים להתגבר על בעיית השמיטה! מה עושים כדי להתגבר? צריך לתכנן את המשק החקלאי בהתאם, צריך להתחיל לאגור, לשמור מלאי, על מנת שיהיה מה לאכול בשנה השביעית; צריך להכין קופסאות שימורים, או להקפיא מזון; צריך להתארגן כך שיהיה מה לאכול בשנה השביעית! כלומר אם אדם בא לקיים מצוות שמיטה, עליו להתחיל להתכונן לשנה השביעית למן השנה הראשונה. ממה נפשך, אנחנו נאלצים לומר שעיתויה של השאלה "מה נאכל בשנה השביעית" איננו בשנה השביעית עצמה, אלא בשנה הראשונה. באה התורה ומרגיעה אותך, אינך צריך להכין שום דבר! כלום! לא גידולים כאלה ולא אחרים, לא אגירות ולא מלאים. דע לך "וציוויתי את ברכתי לכם בשנה השישית" - אין צורך בשום הכנה אנושית. הרי זה דורש ביטחון עצום בקב"ה, שיהיה לנו מה לאכול בשנה השביעית מבלי שנעשה שום דבר מיוחד בכל שש השנים! כלום! הרי שבשמיטה האידיאלית יש כדי לעורר את מידת הבטחון באופן בלתי רגיל, בטחון מאין כמוהו. יהיה לנו מה לאכול בשנה

השביעית! מנין יהיה לנו? משמים! לא כדרך הטבע. וכאן יוכר לעין כל ששנת השמיטה איננה רק כפי שיש טוענים שמטרתה לתת לאדמה לנוח, על מנת שתוכל לתת יבול מבורך יותר לאחר מכן. לפי זה מקובל - לומר - כי כיום אנחנו כלל לא צריכים את מנוחת השמיטה. היום יש שיטות מפותחות של מחזור זרעים: אינך מעסיק את כל האדמה באותו פרק זמן. ממילא אין עוד צורך בשנת השמיטה! יש לנו פתרון אחר! הרי זאת אילולת, מפני שכשהתורה אומרת "וציוותי את ברכתי בשנה השישית, ועשת את תבואתה לשלוש השנים" הרי זה בולט שזה ענין על טבעי. שהרי השנה השישית היא השנה הכחושה ביותר! אחרי שניצלת את האדמה במשך שש שנים היא נותנת לך יבול משולש. זאת ברכה, ברכת שמיים, ברכה על טבעית. (עיי' "נחלת אבות" לאברבנל, פ"ה מ"ט).

בכלל, במובן האידיאלי, יש להדגיש, כי השמיטה איננה כלל וכלל "בעיה". כביכול, הקב"ה הטיל עלינו איזו בעיה, וצריך לחשוב איך לפתור אותה. לא מדובר בבעיה! במובן האידיאלי, אדם מצפה לשמיטה לא פחות משכולנו מצפים לשבת. וכי שבת היא בעיה? לנו יש "בעיה של שבת"? אין לנו בעיה של שבת, יש לנו עונג שבת! מי שאיננו יודע מה זו שבת - באמת מצויר אותה כבעיה. אני נוכחתי לראות לא פעם שאנשים רוצים להתוודע אל מהותה של השבת - וחוששים מפניה. ראיתי, לדוגמה - יהודי, איש צבא רציני, שהביע את רצונו העז לבוא לבקר ולראות שבת אמיתית, אבל הסביר שהוא מנוע מלבוא, כי אשתו חוששת - מה היא תעשה במשך שבת שלמה. אז באמת - מי שאיננו יודע מהי שבת - היא דומה עליו כהר, כבעיה נוראה. ואילו אנחנו כולנו מצפים לשבת. אין מישהו מאיתנו שהיה מותר על שבת. גם השמיטה היא עונג. הציפיה לשמיטה היא כמו הציפיה לשבת. זאת לא "בעיה" שעלינו להתמודד אתה, שצריך לדעת איך להתגבר עליה.

ממילא מובן שהשמיטה מביאה לבטחון עצום בקב"ה שמתגלה בכל שש השנים. והבטחון הזה הוא שמתגלה ע"י הברכה של "וציוותי את ברכתי בשנה השישית". זו היא שאיבה עמוקה של אמונה ובטחון, שמלווים אותנו לאורך שש השנים. זאת התמלאות ב"דלק" של אמונה ובטחון, שאדם הולך בכוחו את כשרת הדרך של השנים הבאות.

עד כאן בבין אדם למקום. נתבונן כעת איך פועלת השמיטה במישור של בין אדם לחברו. נפנה קודם כל אל הנושא של הפקר: "והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, לך לעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עימך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול" (ויקרא כ"ה, ו'–ז'). או בלשון התורה בפרשת משפטים (שמות כ"ג, י"א): "והשביעית - תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה". איזה שויון! איזו דאגה לכלם! איזה התגברות על קמצנות, על כילות; איזו התרוממות לעין טובה, לנדיבות, לחסד! וכמובן - איזה ביטול של תחרות! כל זה שייך לקדושת פירות שביעית: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" - "לאוכלה - ולא לסחורה" (ע"ז סב.), "לאוכלה" בלבד, זה הכל, "לאוכלה" - לכל אחד ואחד. גם הבעלים קוטפים מעט מאוד, רק לצורך אכילתם בלבד.

זאת התרוממות למדרגה מיוחדת, משהו מעין תחושה של "מלמד שכל ישראל ראויים לישוב בסוכה אחת" (סוכה כ"ז:), יש איזו תחושה של כלל ישראל, לא של "אני - אני", "שלי", "שלך". אתה יכול לבוא אלי ואני בא אליך, ללא צרות עין, ללא כילות. זה ענינו של ההפקר וקדושת פירות בשביעית. אבל הרבה למעלה מזה בא לידי גילוי בשמיטת כספים.

נזכיר תחילה שבמשך כל השנים קיימת מצות הלואה, ומובן מאליו - הלואה ללא ריבית. באותה פרשה של שמיטה אומרת התורה (ויקרא כ"ה, ל"ה): "וכי ימוך אחיך ומטה ידו עימך - והחזקת בו, גר ותושב וחי עמך". אומר רש"י במקום - "והחזקת בו" - אל תניחיהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו, אלא חזקהו משעת מוטת היד". אם רואה אתה שאחייך עומד להתמוטט - אל תניח לו ליפול, מכיון שלאחר נפילה כבר קשה להקים אותו מחדש. צריך איפוא לסייע מיד. מביא רש"י דוגמא - "למה הדבר דומה? למשא שעל החמור: עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו, נפל לארץ - חמישה אין מעמידים אותו". כך גם באדם: כל עוד הוא עומד על רגליו - גם אם מעד - אם אתה מטה שכם בזמן, ומגיש מעט עזרה - הוא נשאר על רגליו. מרגע שהתמוטט - זו כבר פרשה אחרת לגמרי.

איך מעמידים אדם על רגליו? על ידי הלואה, כמה שנאמר: "וכי ימוך אחיך, ומטה ידו עמך - והחזקת בו", פרושו - על ידי הלואה. בסמוך, ממש בפסוק הבא (ויקרא כ"ח, ל"ו): אל תיקח מאיתו נשך ותרבית ויראת מאלוהיך, וחי אחיך עמך". הלואה דורשת התורה, והלואה ללא ריבית. וזה לאורך כל שש השנים.

והנה באה שנת השימיטה, ומביאה איתה שמיטת כספים: הפקעת החובות, כדי שאכן לא נמוטט מחדש את הלווה שמעד. הנה - הוא קיבל ממך הלואה, והוא מחזיק מעמד, איכשהו, עכשיו תבוא ותדרוש ממנו להחזיר! הרי כך יתמוטט חלילה לגמרי! על מנת שימשיך לעמוד איכשהו על הרגליים, ולא ימוך - חס ושלום שנית - באה שמיטת כספיו, באה הפקעת החובות.

אומרת התורה בפרשת ראה (דברים ט"ו, ט'-י'): "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר - 'קרבה שנת השבע, שנת השימיטה', ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו - וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא, נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו...".

אנחנו מוכרחים לאמר - זה מדהים! תדהמה מאין כמוה. קודם כל יש פה ביטוי נוקב, שהתורה משתמשת בו בעוד הזדמנות אחת נוספת - ובאיזה הקשר? בקשר לעיר הנדחת! אומרת שם התורה (דברים י"ג, י"ג-י"ד): "כי תשמע באחת שעריך אשר ה' אלוהיך נותן לך לשבת שם לאמר - יצאו אנשים בני בליעל מקרבך, וידיחו יושבי עירם לאמור נלכה ונעבדה אלוהים אחרים אשר לא ידעתם". זוהי עיר הנידחת, ועליה חורצת התורה את משפטה הנוקב - "בליעל". ואתו ביטוי - בהקשר שלנו. הרי זה ממש מדהים!

הבה ונראה. עובד לו יהודי, וצובר לאט לאט קצת כסף, ונצא מתוך הנחה שהוא עושה זאת ביושר ובנקיון כפים, ואין צריך להזכיר כיצד מדגישה התורה, שהכל צריך להיות ביושר: לא גניבה ולא גזל, לא שקר ולא הונאה. ודיוק במידות ובמשקולות. ובכן - היהודי צובר לו בעמל ויגע סכום כלשהו. באה התורה ואומרת לו - שמע, אם בא אליך מישהוא להלואה - אתה צריך להלות לו בלי ריבית. גם את זה הוא מוכן לעשות: מוכן לעזור לשני ללא ריבית, אלא מה? לפחות, הוא חושב בליבו, אקבל את כספי חזרה. וכי מה אני רוצה, ריבוננו של עולם? הכל טוב ויפה אני מוכן

לעזור לשני, אינני מעונין באגורה אחת בתמורה, אני רק מעונין לקבל את מה שאני נותן! לא יותר! וכי משהו בזה לא בסדר? וכי אין הוא צודק במאה אחוז? באה התורה ואומרת - זה "דבר בליעל": "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר..." זו מחשבת בליעל. איך "בליעל"? והרי לפי ההכנה שלנו הוא צודק במאה אחוז! וכי מה הוא מבקש בסך-הכל? הוא מוכן לתת, הוא מוכן לעזור לשני - מהונו, שעליו עבד כל-כך קשה! מה עוד רוצה ממנו התורה?

התורה דורשת מעל ומעבר לכל זה, היא דורשת שתתן - בלי בטחון שתקבל בחזרה. שתתן - ללא שמץ של הרהור, של חשש שמא לא תקבל חזרה. "ולא ירע לבבך בתתך לו"! שתתן ברצון, שתתן בשמחה - עם כל הידיעה המוקדמת שיתכן שלא תקבל בחזרה, זוהי הדרישה של התורה. נצטרך לברר למה דורשת התורה כך, ולמה היא קוראת "בליעל" למחשבה שלא להלוות, בתנאים כאלה.

ובכן, איזה שויון אידאלי, איזו התיחסות אידאלית לזולת יש כאן! האם יש דבר כזה בנמצא באיזו שהיא חוקה אנושית בעולם, באיזה שהוא משטר אנושי? זהו רצונה של התורה, שיהיה יחס כזה בין בני אדם מישראל. שתהיה התיחסות כזאת לזולת! ומעל לכל - יובל. אם קרה שמכרת את הקרקע שלך, ולפלונגי היתה אפשרות והוא צבר קרקעות, ויש כאלה שנושלו כתוצאה מזה ממה שהיה להם - באה התורה ואומרת (ויקרא כ"ח, י"ג): "בשנת היובל הזאת תשובו איש לאחוזתו". בא היובל ומשמט הכל, והכל חוזר לבעליו.

איזה בין אדם לחברו יש כאן - הרי זה פשוט לא יאומן! זוהי מדרגה של אדם לחברו שיכול לנבוע אך ורק מתוך בין אדם למקום, לא יכול להיות אחרת: רק מתוך בין אדם למקום; רק מתוך אותה אמונה, שהשמיטה מפגישה אותנו איתה; רק מפני שאני מאמין שיש אלוהים, ושהכל שלו, ושמה שיש לי - הוא הוא הנותן לי והוא הבעלים האמיתי. על כן, אם הוא אומר לי לתת - הרי זה משלו. רק מתוך כך יכולה להוצר רמה כזו של בין אדם לחברו. אחרת לא יתכן. בלי בין אדם למקום אין שום מקום לרמת דרישה כזו בבין אדם לחברו.

לכן מי שמהרהר אחר הצווי של הקב"ה זו היא מחשבת הבליעל, זה כמו עבודה זרה. מדוע זו מחשבת בליעל? האם זה שלך? זה שלי! תגיד תודה על כל מה שאני נותן לך, על כל מה שיש לך, יש לך יותר? תשמח שיש לך יותר, ואתה יכול לעזור לשני. אני אומר לך לעשות ככה, ואם אתה מהרהר אחרי דברי, זו היא מחשבת בליעל כמו עבודה זרה.

מתוך על החינוך לבין אדם למקום ובין אדם לחברו, מביאה אותנו השמיטה לבין אדם לעצמו - לחינוכו של האדם ולתיקונו, לדחיפתו של האדם לקראת שלמותו, להעמדתו על מתכונתו האידאלית. השמיטה מחנכת את האדם לאמונה ובטחון בלתי רגילים, למידות תרומיות, להתגברות על צרות עין, לעין טובה, לנדיבות, לחסד. כל אלה מכוונים את האדם לצורתו האמיתית, לקראת שלמותו לאורך שש שנות המעשה.

עומד על כך ספר החינוך בכמה מקומות, בהקשר עם המצוות הקשורות לשמיטה. במצווה תע"ז הוא כותב: "ללמד נפשנו במידות מעולות, מידת הנדיבות ועין טובה נקבע בליבנו הביטחון הגדול בקב"ה". במצוה פ"ד הוא מביא: "ועוד יש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מידת הוותרנות, כי אין נדיב, כנותן - מבלי תקווה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחרת בזה שיוסיף האדם בטחון בשם יתברך, כי כל המוצא עץ לבבו לתת ולהפקיר לעולה כל גידולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדליה בכל שנה אחת ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו לא תחזק בו לעולם מידת הכילות הרבה, ולא מיעוט הבטחון". ועוד במצוה ת"פ: "משורשי המצוה - לחזק ולקבוע בלבבינו מידת הנדיבות ולהרחיק תכלית הרחקה מידת הכילות, ואין נדיב בעולם - כמלווה מעותיו, עם היותו יודע שהזמן קרב להשמיט הלואתו ולהפסידה ממנו, אם אולי יארע בו אונס או שום מקרה, שלא יוכל לתבוע הלואתו קודם שנת השמיטה".

המצוות שבין אדם למקום ושבין אדם לחברו - הן מחזקות ומגבירות ומטפחות את בין אדם לעצמו, את תיקונו, את חינוכו ודחיפתו לקראת שלמותו. אבל מעל לכל - למוד התורה בשנת השמיטה, למוד התורה המוגבר, העובדה שאדם משוחרר מהשעבוד

הרגיל, ויכול להקדיש את השנה ללמוד תורה. נקודה זו חשובה במיוחד בעובדי האדמה, שבמשך שש שנות המעשה הם טרודים ביותר בעבודתם. אם הם יכולים להשתחרר לשנה אחת, ולהקדיש עצמם לתורה, שהיא מקור כל הטוב וכל הערכים - הרי זה עושה יותר מן הכל לבנין האדם. והרי זה מיסודותיה של השמיטה, ששנה זו מיועדת ללמוד תורה. האבן - עזרא בפרושו למצות הקהל (דברים ל"א, י"ב) מוסיף על הביטוי "למען ילמדו" - את המילים - "כל השנה". כשם שהשבת מיועדת ללימוד תורה, מה שנאמר בהקהל - "למען ילמדו" - מתיחס בעינים ללימוד של כל השנה, כל שנת השמיטה, מעמד ה"הקהל" הוא פסגת כל השנה, ה"הקהל" שבא בסיום שנת השמיטה, "הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים ל"א י"ב) - זהו מעמד הפיסגה של שנת השמיטה כולה, בזה באה שנת השמיטה לידי גילוי השיא שלה, לימוד התורה שבכל שנת השמיטה בא פה לידי ביטוי שיא, רב עוצמה, שכל ישראל כולו מתאסף - לצורך למוד התורה. ה"הקהל" הוא מעין מתן תורה מחודש אחת לשבע שנים. "הקהל את העם כולו" - כמו במעמד הר סיני כשכל ישראל כולו, האנשים והנשים והטף - מתאספים לשמוע את דברי ה', לשמוע פרשיות עיקריות מן התורה. זהו מעין מתן תורה מחודש. כך נשמע מדברי הרמב"ם בהלכות חגיגה (פ"ג ה"ו): "לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה - חייבים לשמוע בכוונה גדולה יתרה... ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה, ומפי הגבורה שומעה, שהמלך - שליח הוא להשמיע דברי האל". כשאתה עומד וישומע את מלך ישראל קורא מדברי תורה - שווה בנפשך שעכשיו נצטווית בה, ומפי הגבורה אתה שומע.

מתוך כך, מתוך "הקהל" הזה - באה ההתרוממות המאפשרת לנו לחוש מחדש את היעוד המיוחד של עם ישראל, כעם מגשים תורה בעולם, כעם שמממש את דבר ה' בעולם, את האידאל האלוקי בעולם. ואידאל זה בשלמותו מתקיים רק כשכל עם ישראל יושב בארצו, כמו שהדבר בא לידי ביטוי בשמיטה: שמיטה מדאורייתא תלויה ביוכל,

ויובל נוהג אך ורק כשכל ישראל יושבים בארץ: "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה" - בזמן שכל יושבים עליה" (ערכין לב:).

כך מתברר לנו פן נוסף בשאלה - מדוע נבחרה דווקא שמיטה כמיצגת את כל התורה כולה. דווקא שמיטה - משום שהיא, כפי כפי שראינו בראשית הדברים, מבטאת באמת בעוצמה את כל התורה כולה; בין אדם למקום, בין אדם לחברו ובין אדם לעצמו; דוקא שמיטה - משום שהיא מזכירה לנו שכל התורה כולה קשורה באופן הדוק לארץ, שכל התורה כולה מתקיימת בשלמותה רק על ידי עם ישראל כולו, היושב בארצו כעם ריבוני. את כל הערכים האלה כאחד באה השמיטה לבטא.

עד כאן השתדלנו להפגיש עם ערכה של השמיטה האידאלית, השמיטה שעליה צוה התורה. בזמן הזה כמעט לפי כל הדעות - שמיטה היא מדרבנן, לא מדאורייתא. חכמים קבעו זכר לשמיטה, וזהו ערכה של השמיטה שלנו היום: זכר לשמיטה (עיין גיטין ל"ו).

השמיטה היא כל-כך חשובה שחכמים קבעו זכר לשמיטה. אולם כיום ישנו קושי מיוחד בקיום מצוות השמיטה, מפני שהיום, לצערינו, לא קיימת ברכת ה' הגלויה של "וציווית את ברכתי", "כי הרי הכתוב הבטיח רק על זמן היות שביעית מן התורה" ("אוצרות-יוסף" למהר"י ענגיל). כשהקב"ה מצווה לקיים שמיטה יש על זה הבטחה אלוהית של "וציווית את ברכתי". זה מחד גיסא. ומאידך גיסא - מה קבעו חכמים? חכמים קבעו שיש בכל זאת לקיים זכר לשביעית, בגלל חשיבותה, למרות הידיעה שלא קיימת במצב זה ברכת ה' הגלויה. כנראה שיש ערך כזה עצום לשמיטה - שמן הראוי להתאמץ להתמודד עם קשיי קיומה, לגלות מסירות נפש, למצוא דרכים שבכל זאת יהיה זכר לשביעית.

יהודים במסירות נפשם ימצאו את הדרכים לכל. במסירות נפשם יתגברו. אבל באמת באותה נשימה יש צורך להדגיש - שכתוצאה מזה שלא הגענו למצב השלם, לגדר של "כל יושביה עליה" - כתוצאה מזה קיים הקושי בקיום השלם והאידאלי, ויש צורך בהיתריח. יש צורך בהיתרים - ויש ערך להיתרים, וכפי שמצויות שמיטה מתקיימת כיום, היא מתקיימת רק תוך הזדקקות להיתרים, כאלה

או אחרית. כל מי שמייחס את השמיטה בצורה זו או אחרת - נזקק להיתרים. ואף על פי כן עם כל ההיתרים ואחריהם - עדיין יש ערך עצום לזכר לשביעית. גם הזכר לשביעית, מפגיש אותנו, עם הערכים של השביעית, ומעורר אותנו להזדהות איתם, למרות שמדובר רק בזכר, גם לזכר יש ערך.

כותב הרב זצ"ל (אורות עמ' נ"ז): "מלאי חיים הם לנו הזכרונות האצוריה בזכר שאנו עושים... בטיטות המעשיות של חכמת ההלכה לכל המצוות התלויות בארץ. מצומקים נראים לנו עתה הדברים, צורה דלה יש להם מבחוץ אבל חיים וענין רב הח מלאית בפנים, אנו מערימים על שמירת השמיטה במכירה לנוכחי את הקרקעות, מקיימים את נתינת המעשרות לכהן וללוי על ידי תיקון שאין בו הפסד גדול לנותן ולא רווח גדול למקבל. מברכים ומפרישים ופודים את המעשר השני הראוי להאכל בקדושה בעיר המרכזית הקדושה והחיה, המקום אשר בחר ה', לב האומה לכל זרמי חיה, "משלמים פריח שפתינו", שפך שיח תחת סדרים חיים... אבל אלה הגרגרים הזעירים - כוח צמיחה גדול גנוז בהם, אל כל מה שהם עורגים, מכל מה שהח צומחים בעבר, ואת כל מה שהם עתידים להצמיח לעתיד להבא... וכך הם פועלים בחשאי על הנשמה המקיימת...". גרגריה זעירים אלה - הם לא כלום כמעט, אבל הגרגרים האלה הם הזכר לכל, כולל שמיטה. הגרגרים הזעירים של הזכר לשמיטה - כוח צמיחה גדול גנוז בהם. "אל כל מה שהם עורגים", אל מה שהם שואפים: מכל מה שהם צומחים בעבר - ואל כל מה שהם עתידים להצמיח בעתיד. זוהי הפעולה שהח פועלים בחשאי על הנשמה הקיימת.

בל נזלזל בזכר! גם כשהזכר נראה לנו מבחוץ דל ומצומק - יש לו ערך, הוא חי! זה גרגיר חי שגנוז בו כוח צמיחה, ממה שהיה אל מה שיהיה, אל מה שיהיה בשלמות. וזה פועל בחשאי, גם אם לא מורגש על פני השטח.

אנחנו היושבים בישיבה בשנת השמיטה ולומדים תורה - איך נפגש אנחנו ישירות עם השמיטה? בררנו איפוא את הערך של לימוד עניני שמיטה, הענינים המעשייה והענינים הרוחניים של שמיטה. יש ערך גדול בעיסוק לימודי בעניני שמיטה, בתוספת לקיום

המעשי של הזכר, על פי ההלכה, שאנחנו - כמו כלל ישראל כולו - שותפים לו. מתוך כל אלה נשאף מלוא חופנייה מערכי השמיטה הנעלים, ובפינו תפילה להגיע במהרה - קודם כל - לחיוב, ומתוך כך לקיום - שמיטה מדאוריתא. והדרך לכך היא אחת - התקדמותנו בתהליך הגאולה, לגדר של "כל יושביה עליה", למצב שכלל ישראל בארצו, וזוהי מציאות שאנחנו מאמינים בה באמונה שלימה, לא כאיזושהי סיסמא שאין מחשבה אמיתית להגיע אליה, ומכאן מתבררת חשיבותה העצומה של עלייה לארץ. כל יהודי שעולה ארצה, אפילו אם בחייו האישיים הוא לא מקיים תורה ומצוות במילואן - כל יהודי כזה מקרב את היוח שתורה ומצוותיה יכולות להתקיים בשלמות. כי קיום התורה ומצוותיה בשלמות - תלוי במציאות של "כל יושביה עליה".

נקיח את מציאות השמיטה כהלכתה, בשלמותה, כשנזכה לגדר השלח של "כל יושביה עליה", ונזכה שוב לברכת ה' הגלויה, או אז תתקיים מצוות התורה במילואה ככתוב: "ושבתה הארץ שבת לה'... ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, שבת לה'... וקידשתם את שנת החמישים שנה, וקראתם דרור בארץ לכל יושביה... ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו" (ויקרא כ"ה ב', ד', י'). ובלבנו תפילה גדולה: יהי רצון ששוב אל עצמנו, איש אל אחוזתו הפנימית, מורשת נחלת אבותיו. שוב נשוב אז אל מהותינו העצמית ואל יעודינו השלם - "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט, ו').